

AZ IRODALMI MŰVELTSÉG ÉRTÉKE

ÍRTA

KORNIS GYULA

FEANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

I.

A műveltségnek tudatos fogalma a görögöknél alakul ki: büszkén szembeállítják magukat, mint művelt népet, a műveletlen barbárokkal. A barbár élete egyszerű, nyers, durva, csak a haszonra irányuló: nincs költészete, irodalma, művészete, tudománya és filozófiája; az élet finomabb alakítása, az ideális szellemi javak iránt való érzék hiányzik belőle, amely a lelket ápolja, műveli, fölfelé ösztönzi, alkotásra bírja s egyéniségét differenciálja. A kis görög nép tudatában van szellemi fölényének s ezzel együtt műveltsége világtörténeti küldetésének. Legnagyobb céltudatos kultúrpolitikusa így formulázza meg minden időkre az önzetlen, elsősorban esztétikai jellegű művelődési eszményt: «szeretjük a szépet pompa nélkül és műveljük a tudományt elpuhultság nélkül» (φιλοκαλομεν μετ' ευτέλειας και φιλοσογοῦμεν ἀνευ μαλακίας.). Róma, majd rajta keresztül a középkor a maga szellemébe olvasztja ezt a görög kultúrát. S egy évezred után a történet csodálatos *actio in distans-éval* az európai művelődés a renaissance-ban újra az eredeti görög-római esztétikai kultúra szellemében születik újra. A renaissance szellemi jegyei: művészi érzék, irodalmi és művészeti stílustechnika, individualizmus, az egyoldalú transcendens világfelfogással szemben az immanens életöröm és alkotásvágy, mind az antik görög géniusz jellemző vonása. De később is, a XVIII. század végén, amikor a mind nagyobb jelentőségre szert tevő polgári társadalom alakítja ki a maga művelődési eszményét, a *neohumanizmus* újra csodálatos

elevenséggel támad föl halottaiból a görög szellem, melynek esztétikai életeszményét: a *καλόκαγαίκα*-t, a humanitást, a szellemi erők szabad harmonikus kifejtését elsősorban a költők (Goethe, Schiller, Herder, nálunk Kazinczy) tűzik ki célul. S ez a főképp irodalmi-esztétikai emberideál teremti meg a klasszikus gimnázium típusát, ezt a *schola literaria*-t, mely — bár antik irányában elhalványodva és nacionalizálva — másfél század óta nemzedékről nemzedékre sugározza magából a mai, jobbára technikai-útilitarisztikus kultúra közepett is az irodalmi műveltséget.

Hellas tehát évezredekre mindmáig az egész világ nevelőjévé emelkedett, még sokkalta nagyobb mértékben, mint az antik világ szűk látókörében Perikies gondolta. Az ő szemében a művelődés legfőbb útja elméletben és gyakorlatban az irodalom és a zene. Az a jó állampolgár, aki ezekben kiműveli magát, mert így válik alkalmassá a közügyek vezetésére. A kultúrának olyan tartalma lebeg a görög előtt, amelynek nincs közvetlen haszna az életre, de a lelket nemesíti, kiműveli, csiszolja s ezzel alkalmassá teszi a gyakorlati tevékenységre. S ez az irodalom, amely legjobban nevel. Micsoda nagyhatású népművelők voltak a görög tragikusok drámáikkal: egész Athén szinte a nyilvános kultusz áhítatával hallgatta őket. A tragédia eleven művelődési hatalomként munkált a nép lelkében: élő irodalom volt, megragadó erő, társadalmi életfunkció. Aischylos arra büszke, hogy tragédiáit a nép és az állam szolgálatába állítja, a polgárságot erkölcsre neveli, harci bátorságát ébresztgeti, önérzetét fokozza, lelkét formálja. Aristophanes ezeket a szavakat adja Aischylos szájába: «Azért vannak a gyermekeknek tanítóik, hogy ezek megmutassák, mi a helyes s ezért vannak a felnőtteknek költőik: tehát csak a Jót szabad tanítanunk.» A közműveltség kialakítására a költők, az irodalom képviselői, tartanak elsősorban igényt.

A műveltség a görögöknél mind formai, mind tartalmi szempontból elsősorban irodalmi műveltség. S ez a felfogás a renaissance-tól s a neohumanizmustól a társadalom lelkébe beledzve, az újkorban is mindmáig uralkodik. A «művelt ember» kifejezés hallatára még mindig a legtöbb ember a

műveltség értékmérőjének az irodalmi kultúrát tartja, tehát egy nem gyakorlati-hasznossági, hanem ideális, szellemi tartalmú értéket. Ennek az értékelésnek általánossága azonban körülbelül egy század óta fokozatosan csökken, mégpedig oly arányban, ahogy a naturalisztikus világnézet, a természettudományi-technikai kategóriák uralma mind nagyobb teret hódít az emberiség lelkében. Ha ilyen kihegyezetten ritkán vetik is fel a kérdést, de voltaképpen minden műveltség-elmélet mélyén meghúzódik a probléma: vajjon mit tartunk értékesebbnek: a természetet-e, vagy a szellemet? miben van a világ súlypontja és lényege: a külső valóságban-e, vagy a belső, szellemi jelentésben? melyik a *phaenomenon* s melyik a *noumenon*, a természet-e, vagy a szellem?

Az egyoldalúan naturalisztikus világnézet a világ lényegét csak a külső természetben tudja és érzi, a szellemet csak afféle látszatnak, elkésett tolakodónak, epiphaenomenonnak nézi, melyet kelleetlenül tűr meg s minden áron az anyagra vagy energiára akar visszavezetni, mert megzavarja a mechanisztikus világfelfogásnak egyébként oly tiszta és átlátszó köreit. Ez a világnézet, mivel előtte a külső természet a legfőbb valóság, melynek fogalmára vezet vissza mindent, önkénytelenül csak a természetre vonatkozó tudományokat gondolja és érzi igazán értékeseknek. Hisz a természettudományok hozták a teleszkóppal hozzánk közelebb az ég csillagait. Ezek világítottak rá a spektroszkóp bűvös lámpájával az égboltozat titkaira, úgy hogy a világűr mélységeiben fénylő tömegek kénytelenek voltak elárulni kémiai természetüket. Ebből tűnt ki, hogy a mindenség a világtér mélyéig egyforma szerkezetű: ugyanaz az anyaga, ugyanaz a törvényszerűsége a legtávolabbi állócsillagnak is, mint szerény kis bolygónknak, a Földnek. Ahogyan a makrofizika az égnek sok-sok fényévre messze csillogó óriási tömegeiről, akkép nemrégiben a mikrofizika az atomok pici világáról rántotta le a leplet rombadöntésük útján: az atom olyan szerkezetű, mint a bolygórendszer, csak hogy itt a Nap helyett egy mag körül elektrónok keringenek. A természettudományok meg tudták érteni a Föld arculatának ráncait és barázdáit is s ezekből kiolvasták azoknak az évmillióknak történetét,

melyek a maguk nyomait belészántották. A természettudományok szorították ki a Földet a mindenség középpontjából és süllyesztették le egyik bolygóvá a sok között; de ezek* a tudományok ragadták el az embertől is azt a nimbuszt, hogy ő kívül áll az állatok világán: az élővilág antropocentrikus szemléletét a fejlődéstudomány zoocentrikus tájékozódássá egyszerűsítette, melyben az ember az állatok sorába van iktatva, ha mindjárt mint ennek a sornak legfelsőbb tagja, a filogenetikus fejlődés csúcsa is.

De nemcsak az elméleti diadalok kölcsönöznek lenyűgöző tekintélyt a modern ember szemében a természettudományoknak és sugalmaznak belé egyoldalú naturalisztikus világfelfogást s egyben az idevágó műveltségnek egyoldalú értékelését, hanem a technikai alkalmazásnak gyakorlati-hasznossági szempontja is. A röntgen- és rádiumsugarak gyógyító hatása, a drótnélküli telegráf, a rádió hanghulláma, a repülő és egyéb csodálatos gépek stb. azt az érzést és hitet keltik, hogy csak a természettudományok képviselik a haladást. A természettudományok bámulatos gyakorlati alkalmazása a mai világnézet egyoldalú oekónómiai értékirányának, a technicizmus modern szellemének főforrása, mely csak annak tud értéket tulajdonítani, amiből posztót lehet szőni, hidat emelni, vasutat építeni, repülőgépet szerkeszteni. Ez a szellem a technika fokozásában önértéket lát. Megfeledeznek azonban arról, hogy a technika, mint többen rámutattak, csak pusztá eszköz, melynek értéke mindig attól függ, hogy *mire* használjuk. Ugyanaz a nyomdagép százezer számra készíthet imakönyvet s százezer számra pornográfiát vagy a társadalmi rendet felforgató röpiratot; ugyanaz a robbantószer hasznos bányákat nyithat s mint hadieszköz, ezrek életét temetheti el. A technika egymagában nézve helyes cél híján még nem «vívmány». Csak a pusztá eszköz mennyiségi feltételeit módosítja: ha száz esztendővel ezelőtt lassú szekéren utaztak, mi gyorsvonaton vagy gépkocsin robogung; ha régente pislogó gyertyával világítottak, mi nagy fényerejű villany lámpával. Kétségkívül csodálatos kényelemszerző vívmányok, de az ember végső értékei szempontjából közömbösek, az élet igazi tartalmát nem mélyítik. Mégis megvan

még kiváló szellemekben is a hajlam arra, hogy a kultúra fogalmát a merő technikával azonosítsák: a kultúra egész munkáját abban a törekvésben lássák, hogy a nyersenergia mennyiségét növeljük s haszonenergiává való átalakulásának arányát folyton megjavítsuk. A kultúra feladata nem egyéb, mint a világ energiájának minél gazdaságosabb kihasználása, mert egyedül ez biztosítja az emberiség boldogságát. Már pedig a boldogság a legfőbb érték, minden emberi törekvésnek, tehát minden kultúrának is végső célja. (L. *Kultúra és politika* c. munkámat, 1928. 52. 1.) A naturalisztikus -technikai művelődési eszmény előtt az irodalom, a nyelvtudomány, történettudomány nem megy értékes ismeret-számba, mert nem jelentenek exakt törvényszerűséget, amelynek alapján a jövő kiszámítható s amely technikai célra hasznosan alkalmazható. A történeti vagy irodalmi ismeretnek, a humanisztikus műveltségnek nincs igazi értéke, mert csak az egyszer lefolytra, a nem ismétlődőre, a múltba elmerülőre, törvényszerűség alá nem foghatóra vonatkozik. Az irodalmi műveltség legfeljebb az igazi, a természettudományi kultúrához csatolható gyönyörködtető ráadás, a szellem könnyed fényűzése, kedves plusz, de az élet igazi értelmére és céljára nézve lényegtelen.

Fájdalom, főképp a világháború óta világszerte az ifjúság értékfelfogása, életérzése, fogékonysága, ideáljai a naturalisztikus-technikai korhangulat sugalma alatt ebbe az érték-irányba sodródnak. A mai gyermekek közül mind többet kevésbé érdeklik Hunyadi törökverő csatái, Rákóczi életh-alál küzdelme, az 1848/9. szabadságharc eposza vagy az antik mitológia bájos meséi, mint az autók, tengeralattjáró hajók, röplőgépek; kevésbé Odysseus kalandjai, mint a sarki vagy sivatagi utazók küzdelmei. Bizonyos fokig ez természetes: a fiatalság fogékonyabb az őt körülvevő élet erős szuggesztíói iránt. Magától értetődő az is, hogy egy népnek, amelynek életküzdelme fokozódik, a legnagyobb mértékben szüksége van természettudományi műveltségre s az ebből folyó technikai-gazdasági és katonai hatalomra, amely nélkül egyhamar a többi nép zsákmánya lesz. Itt csak a művelődési eszménynek egyoldalúsága forog szóban.

A természettudomány s technika, a természetnek régebben nem is álmódott legyűrése, az emberi szellemnek ^egyik legcsodálatosabb diadala. Kisebbitése vagy lebecsülése értelmetlenség. A természettudományoknak nemcsak elméleti értékük van, hanem az *emberre* vonatkozó jelentésük is. A természettudomány a természetet mintegy hominizálja számunkra: a természetet keresztül is az embert szemlélteti. A természettudományok is emberi alkotások, az emberi szellemnek évezredek át kidolgozott művei. Tehát a természettudományokban műveltnek lenni annyi, mint az emberi szellemnek idevágó nagy erőfeszítéseit ismerni. Az ember szembenáll a világgal s kérdezi: mi ez? mik a végső elemei? hogyan függnek ezek össze? De ha az ember a természettel szemben önkénytelenül a kérdőjelek egész seregét felgömbíti, ezek az embernek, mint szellemnek, kérdései, amelyek megoldása nem közömbös egész életére, viselkedésére és világfelfogására nézve. A természet kutatása nagyon is emberi s nem valami emberellenes, az emberrel szembeszegezhető törekvés.'Végső elemzésben a természettudományok is a humánium körébe tartoznak, mert az emberi értelem alkotásai. Ezért az emberi műveltségnek értékes és nélkülözhetetlen elemei. Ha pedig a fejlődő lelkek formálása, vagyis a művelődés szempontjából nézzük a természettudományokat, igen jelentős művelő hatásokat fedezhetünk fel bennük. Így a fogalomalkotás módja szempontjából: a természet szemléletéből indulunk ki s jutunk a fogalmakhoz. A természettudományi művelődés megtanít látni, megfigyelni, lényeges vonásokat kiemelni, pontosan leírni, összefüggéseket vizsgálni, okságban gondolkodni. Még nagyobb a szellem öntevékenysége a kísérletben: magunk idézzük elő a tüneményt s változtatjuk feltételeit. A természettudományi műveltség nem pusztá ismerethalmaz, hanem mély élmények anyaga. A természet tüneményeiből önkénytelenül kiérezzük a csodálatos célszerűséget és összhangot, mely az egész mindenséget áthatja, egyben lelkünket fölemeli és megtisztítja.

Azonban bármily, önmagában is értékes műveltségi java az emberiségnek a természettudomány, mégis a sajátyszerűen *emberré* nevelésben közvetlenebb jelentősége, primátusa van

a szellemi vagy humanisztikus tanulmányoknak, amelyek a nyelvre, az irodalomra, a történetre s társadalomra vonatkoznak, mint azoknak, amelyeknek tárgya a külső természet. A szellemi-történeti világ a mi első, közvetlen környezetünk, ezen keresztül jutunk a természethez is. Mi a művelődés feladata? Az, hogy a növekvő lényt történeti-társadalmi lényvé avassa, azaz beállítsa abba a szellemi életbe, amelyet az emberiség s ennek keretében a nemzet elért: a hitek, a hagyományok, az értékelések, a világnézet közösségébe, hogy részt vehessen az új nemzedék ennek életében s ezt továbbfejleszthesse. A szellemre vonatkozó, humanisztikus művelődés a valóság oly oldalát tárja elénk, amelyet mint az emberiség és nemzetünk történeti-szellemi életét a legbensőbbben és legközvetlenebbül foghatunk fel. Csakis a történeti-szellemi világban érthetjük meg közvetlenül az egész valóság lényegét, értelmét és értékét. A természetet «csak az érzékek töredékes adataiból *közvetve*, külsőleg *megismerjük*; azt azonban, ami szellemi, ami az emberiség történetében revelálódik, *közvetlenül*, bensőleg *megértjük*. Ha hiányoznék ez a közvetlen megértés, akkor az is, amit a természettudományok, mint ilyenek, a valóságról megállapítanak, számunkra voltaképp elvesztené jelentőségét. A természetről való tudásunknak is csak a szellemhez való vonatkozása kölcsönöz sajátos elméleti érdeket. Ha a természetet csak külsőleg mint atomok komplexumát, energiák halmazát és átcserélődését, mozgások törvényszerű mechanikumát nézzük, úgy járunk, mint mikor az ablakfestményt kívülről látjuk: elmosódó színfoltok, homályos, értelmetlen körvonalak tűnnek elénk. Ha azonban a szellem szemével, belülről nézzük a természetet, egyszerre nagyszerű értelmű, színgazdag világ tárul elénk, mint mikor az üvegfestményt belülről pillantjuk meg: hirtelen élet, értelem, hangulat tör elő belőle.

Az emberi szellem a maga természetét, szerkezetét, képességeit, örök eszményeit és igényeit, tipikus működési módjait a történetben nyilatkoztatta meg. Az állat élete pusztán természeti folyamat, melyet nemzedékről nemzedékre egyformán örökölt-ösztönei határoznak meg. Az embernek azon-

ban, mint eszes lénynek, *története* van, változatos fejlődése. Ogygia szigetén a méhek ma is úgy építik sejtjeiket s csinálják a mézet, mint Odysseus korában; Egyiptom sivatagjain az oroszlánok ma is szakasztott úgy élnek, mint több ezer évvel ezelőtt a Ramsesek uralkodásának idején: a méhek és az oroszlánok nem «művelődtek», cselekvési módjuk nem fejlődött, nincs kultúrájuk, mert nincs szellemük. Amire azonban az egyik emberi nemzedék rájut, arra a következő nemzedéket ráneveli, erre átszarmaztatja, hogy ez a már megszerzett «műveltséget» továbbfejlessze: egyik nemzedék a másik vállán emelkedik, a művelődés útján továbbfejlődik, azaz *története* van. S erről tud az ember: van történeti tudata. Ennek átörökítése a művelődés. A művelődés tartalmában jelentős szerepet játszik a külső természetre vonatkozó ismeret, mert ennek segítségével védekezik a természettel szemben, sőt uralkodik rajta. Azonban fontosabb a művelődésben, mint a természeti embernek történeti lényvé, azaz kultúr-emberré való kifaragásában, az embernek az emberrel s alkotásaival szemben való *értékelő állásfoglalása*, amint ez a vallásban, költészetben, irodalomban, művészetben, erkölcsben s jogban megnyilvánul. A művelődés sajátos értelmében és tartalmában elsősorban a társadalomnak történetileg kialakult szellemi életébe való belenövekedés. Eredménye a lélekben: a műveltség.

II.

Primitív társas közösségekben a költészet valóságos életszükséglet, az élethez hozzátartozik, az életrendbe szükségkép beleszövődik. Munka, tánc, kötészet és zene a ritmusnak közös tövéről fakad. Minden korban, minden népnél vannak többé-kevésbé fejlett formában dalok, mesék, mítoszok, legendák, hősmondák, melyeket a nép fiainak illik tudni s továbbadni. Ez a legegyszerűbb élőlészavú irodalmi műveltség. Ebből fejlődik ki fokozatosan a kultúra későbbi fokán a nagyobbigényű irodalom.

A költészet már a család életében csecsemőkortól formálja a lelket: az anya bölcsődalokat énekel, az apa fiát térdén lovagoltatva kedves rímekkel csiklandozza fülét.

A gyermek mohón szívja magába a meséket, amelyekben a társadalmat s a világot megéli s értékfelfogását önkénytelenül kialakítja: mi jó és rossz, mi jogos és jogtalan, mi szép és rút? A gyermek elevenen átéli a mese hőseinek gyönyörét és fájalmát, örömét és szenvedését, reményét és rettegését. Együtt lelkesedik vagy bánkódik velük, mintának érzi őket, akiket utánoznia kell, ha felnőtt: kialakul benne az embereszmény. A költészetnek, az irodalmi kultúrának ezt a művelő hatását már Horatius remekül rajzolja meg (Epist. II. 1. 126-131):

Á dadogó, selypítő gyermekajkat
 A költő idomítja, jó korán
 Elvonja rút beszédektől fülét,
 Majd a szívét is barátságosan
 Kialakítja oktatásával,
 Dactól, haragtól, irigységről óvja;
 Regél dicső tettekről, a jövő kort
 Hires példákkal látja el, vigaszt
 Ad a szegénynek és a szenvedőnek.

(Csengery János ford.)

Mi a költészet művelő hatásának alapja? Már a gyermek a maga módján a mese hőseinek lelkébe, viselkedésmódjaiba, cselekvési indítékaiba, gondolataiba és érzelmeibe bele tudja magát élni: *megérti* őket, noha nagy lelki távolságban, messze idegenségben állnak tőle. Minden későbbi irodalmi műveltségnek ez a lelki transzpozíció, egyik életkörből, egyik egyéniségből a másikba való átfordulás az alapja. A mesemotívumok, az irodalmi nyersanyagok azért vándorolhatnak egyik néptől a másikhoz, mert a népek kölcsönösen megértik hőseiket. S mi ennek a megértésnek alapja? Az emberiség lényegében azonos szellemi egysége. Minden emberi viselkedésmód és alkotás, a legtávolabbi koroké és tőlünk legidegenebb népek fiaié is, olyan elemekből áll, amelyek minden emberi lényben megvannak s így hozzájuk az utat és mértéket sajátmagunkban megtaláljuk. Ezek az egyetemes lelki mozzanatok az örök általános emberi ősf ormák és ősfunkciók, amelyek bár történetileg sokféle árnyalatot mutatnak, lényegükben azonban mindenütt és mindig egyformák: megértésükhöz a kul-

csot minden kornak és minden nemzetnek fia magában hordja. Ezért tudjuk beleélni magunkat az *Ilias*, a *Mahdbhara*, a *Nibelungenlied* vagy az *Edda* hőseinek lelkébe; ezért értjük meg nemcsak a keresztény, de az *inclus* vagy kínai szentet is; ezért tudjuk átélni mindazt a magasztost, amit valaha az emberiség alkotott, és mindazt a gyalázatost, amit valaha elkövetett. Mindenütt van valamiféle formában nyelv, vallás, jog, költészet, művészet mint emberi ősfunkció: *humánium*, amelyben az emberi szellem mindenki számára kinyilatkoztatja magát.

A szellemnek ezek a formái, hogy az egyes lelkek számára felfoghatók és megérthetők legyenek, kénytelenek érzéki, anyagi burokból jelentkezni: hang- és írásbeli jelekben, társas viselkedési módokban, kultuszcselekvényekben, képekben, szobrokban, könyvekben. A szellem is mindig a *mundus sensibilis*-ben van számunkra adva: az érzéki jelekből kell megragadnunk, megértenünk, kihallanunk, kitapintanunk a szellemet s tartalmait. Ennek a szellemi megértésnek már nem a pusztán lelki aktusok a tárgyai, hanem a vallásban, erkölcsben, irodalomban, művészetben, jogban, politikában rejtőző célok és értékek összefüggései, amelyeket, ha idegen koroké és nemzeteké is, többé-kevésbé meg tudok érteni, mert ember vagyok. Előttem fekszik Madách műve: *Az ember tragédiája*. Betűkből áll, nyomdászok rakták össze, a papirosra a gép nyomta. Mindez érzéki anyag, mint pusztán külső jelrendszer. Ha olvasom, nem a papirosra s a betűkre gondolok, hanem a szavak jelentésének összefüggésére, arra, amit a betűk, látott szavak kifejeznek. Ez a kifejezett értelem, belső jelentés nem a költő lelki folyamataiból áll, hanem az ezek útján megalkotott, gondolt, de már a lelki működésektől elvált tartalmi összefüggésben: a szellemben rejlik. A költő lelki aktusai egy szellemi összefüggést, célgondolatot, értékfelfogást valósítottak meg, amely szavak-betűk útján kilépett az érzéki világba, de amelyet mint szellemet újra csak az érzéki világból való visszavonulás után bensőleg ragadhunk és érthetünk meg. S ezt minden ember megteheti, akiben megvan a kifejezett jelentés felfogásához szükséges, lelki fogékonyság és megértő belső lelki orgánus.

Minthogy ez a beleélés egyetemes, épp úgy megérthetjük kellő szellemi munka útján az antik klasszikus irodalmat, mint a moderneket, a nyelvi s egyéb nehézségedet leküzdve épp úgy behatolhatunk az indus, mint a kínai vagy a japán irodalom termékeibe. Mi rejlik az emberiségben? — ezt első sorban az irodalmak tárják fel, mert ezekben nyilatkozik meg a népek szelleme s kultúrája. Bármely nép irodalma az *egész* emberiség kultúrjára, mert a saját szerű nemzeti elemek mellett az egyetemes humánus, az örök emberi szellem is megjelenik benne. Ez adja meg a lehetőségét annak, hogy *világirodalomtól* szólhatunk.

Az irodalmi műveltség első nagy értéke éppen abban rejlik, hogy az egyetemes emberi értékfelfogásokhoz lelkünk számára utat nyit. Az irodalom, szorosabban: a költészet az emberi életformák *megértésének* legalkalmasabb eszköze. Az irodalom szinte mikroszkópiumon nézeti lelkünkkel, milyen is igazán az emberi élet a maga kis hangulati fodrozódásaival és sóvárgó lüktetésével, szeretetével és gyűlöletével, az emberek közötti lelki távolság szűkítésével és tágításával, vonzódásával és taszításával, kis örömeivel s nagy bánataival, összhangjával és ellentéteivel. De az irodalom a lélek kezébe makroszkópiumot is ad, melyen át a világot s az életet nagy kategóriák szögéből láttatja és érezteti: mi az emberi lét értelme, mik ennek a létnek erői és értékei, mik az emberi típusok és társadalmi rétegek döntő jegyei, mi az egyesek és az emberi társadalom történeti sorsa? Megérteti és megérezteteti az élet feszültségét és ritmusát, az ember nagyságát és kicsinységét, büszke hatalmát és szálnalmas korlátait. Az irodalom hatékonyan nyitogatja szemünket annak látására, mi a felsőbbrendű emberi lét és művelődés, hogyan válik testté egy egész korszaknak embereszménye, életformáinak szépsége, szellemének a nyelv útján való kifejezése. Az irodalmi műveltség érteti meg velünk legközvetlenebb módon, mi a művészet, mi ennek saját szerű lényege, hivatása és titka?

Ezért a költészet, mint minden művészet, a mélyben rokon a filozófiával. A világirodalom legbecsesebb alkotásai egyben világnézetet sugalló filozófiai művek. A regény is

részben azért emelkedett a XIX. század polgárságának legfőbb költői kifejezésformájává, mert az emberi lelki állapotok, társas viszonyok, szellemi áramlatok fejlődésének elmélyülő elemzése. Művészi eszközökkel lényegében ugyanazt a feladatot teljesíti, mint ennek a kornak nagyranőtt tudományai: a pszichológia és a szociológia. Koruk szellemi tartalmának tükröi. A klasszikus orosz regényben például Dosztojevszkij és Tolsztoj művészi keze a költészetet és a filozófiát egybeforrasztja.

A *megértés* lelki mozzanata szempontjából, amely minden művelődés lehetőségének alapja, az irodalmi műnek elsősége van a képzőművészetekkel, a festészettel és szobrászattal szemben. Egy festmény, egy szobor a teremtő szellem szándékának és tartalmának teljes és hozzámért kifejezése lehet s a szemlélő lélekbe jelentésének megértését azonnal mintegy belelehelheti. Azonban a jelentésnek ez a megragadása sokkalta rövidebb, hirtelenebb s a kész, egész művet egyszeriben és gyorsabban tárja fel, mint az irodalmi alkotás, amelynek egész jelentése csak fokozatos belemélyedés, lassúbb élményébredés és érés útján közelíthető meg. A festmény vagy szobor kész, kiteljesedett egész, amelyen már nem érezzük az alkotó ecsetvonásokat, a mintázófa simítását vagy a vésőütéseket; az egyes színek és egyes vonalak objektívalva, együttesen állnak előttünk; ezeket a mű egésze, jelentésének totalitása számunkra már készen egybesimítva, összehangolva, formába öntve tárja fel. Ellenben — s ebben rejlik az irodalmi alkotás művelődési aktív értékének elsősége — egy dráma vagy regény a maga lényegét a nyelv formáiban fokozatosan bontja ki; jelentéséhez, ennek egészéhez csak fokról fokra juthatunk: az irodalmi művet csak lépésről lépésre hódíthatjuk meg. Nem véletlen, hogy az irodalmi mű testét *textus*-nak, szövegnek (szövetnek) nevezük: az eposzt, a regényt vagy drámát mint egészet a szöveg egyes szálaiból kell kiszőnünk, míg a végső jelentéshez eljuthatunk. Ez nem tárul elénk első pillantásra kész objektívalt formában, mint Michelangelo Mózesé vagy Munkácsy Krisztusa Pilátus előtt, vagy királyi várunk a Duna felett; az irodalmi mű jelentését nem szívhatja fel lelkünk már az

első benyomásra, hanem itt a megértés *egymásután* dolgozza bele magát a nyelvi formákon keresztül a tartalomba: itt mintegy a szellemi «ecsetvonásokat», a mintázófa «mozgásait» is látjuk, lelkünk az alkotó munkáját genetikusan kíséri, szakaszról szakaszra mintegy együtt dolgozik vele.

Ez a szellemi együttműködés nem pusztán a tartalmak, jelentések újraélése, utánzása, hanem *teremtő (produktív) megértés*, mely függetlenné tesz az irodalmi alkotás korától, nyelvétől s nemzetiségétől. Az irodalmi alkotások jelentését a maguk saját korszerű mivoltában, történeti távolságukban értjük meg s mégis gazdagodunk, megtermékenyülünk általuk a magunk korában. A régi klasszikusok olvasása és megértése nem annyit jelent, hogy a mai életet az ő mintájukra rehisztorizáljuk, őket utánozzuk, szakasztott úgy akarjunk érezni, beszélni és élni, mint hőseik. Ha beléjük merülünk, formáik és stílusuk világából valami serkentő teremtő erő, az örök emberi sugallata árad belénk és hozza mozgásba lelkünket. ízlést, formát, szépséget, igazságot, magasrendű kultúrát szívunk ki belőlük: a történet széles árkain keresztül örök szellemi jelentések irradíciója megy végbe. A klasszikusok, ha régiek is, látható és érthető minták, melyeken lelkünk nő és érik, ízlésünk finomodik és csiszolódik: önkénytelenül a magunk korának közös szellemi nevezőjére hozzuk őket. Ebben rejlik a *teremtő megértés*. Azért klasszikusok, mert a forma örök és tiszta világába ragadnak: noha már történetiek, azért maiak is s a jövőben is továbbmunkálnak a lelkek alakításán. Nem idegenek, a magunkénak érezzük őket. Saját korukhoz tartoznak, ennek szellemi stílusát lehelik s mégis a mieink, kikkel, mint jóbarátainkkal, néha a szellem többbezeréves asztalánál bensőleg társalgunk.

A klasszikus irodalmi mű a szellemi erőknél mindig nagy koncentrációja, amely a lelkekre fölemelő és művelő energiákat sugároz ki. A nagy költők és írók maguk is érzik, hogy népüknek, sőt az emberiségnek prófétái, hivatott lélek - formálói: misszió-tudatuk van. Nem magukat élvezik műveikben, ezekben mint tükrökben Narcissus módjára nem magukat szemlélik, hanem ígét hirdetnek, emelnek és kor-

hóinak, az életet új eszmények értelmében átalakítani, új életrendet teremteni iparkodnak. Ilyen prófétai, vatesi jelleget érez magán Euripides éppúgy, mint a zsoltárok költői, Dante éppúgy, mint Milton, Goethe éppúgy, mint Ibsen vagy Dosztojevszkij, Zrínyi éppúgy, mint Kölcsey vagy Petőfi. Magukat felelősnek érzik népüknek, sőt az egész emberiségnek javáért-bajáért. Innen pátoszuk évezredekre sugalló szellemi rádiumereje.

III.

Az irodalmi műveltség az egyetemes emberi szellemet tükrözi: ezért a szó sajátzerű értelmében *humanisztikus műveltség*. Megmutatja az emberi szellem tipikus szerkezetét általában: ebben rejlik első művelő értéke. Az irodalom azonban a nemzetek önfenntartásának és önkifejtésének páratlan életfunkciója és életformája is, mint sajátzerű szellemük és kultúrájuk megnyilatkozása. Minden nemzet fiát nemzetének irodalmában való jártassága avatja ősei szellemi hagyatékának tudatos örökösévé. Így a magyart is. *A magyar nemzeti irodalom* — s ebben rejlik az irodalmi műveltség második, semmivel sem pótolható értéke — vezet be a sajátzerű magyar szellemi világba, mint a magyar nemzedékek titokzatos lelki közösségébe. Mert az, ami a nemzetet nemzetté avatja és egységesen egybetartja, elsősorban nem a vérnek mítosza (bár eredetileg a népek ősi, növényyszerű életében a fajszerű összetartozás a döntő), hanem egyrészt a történetileg együttesen átélt szellemi közösségnek, egynemű értékelési módnak tudata, másrészt a jövőre vonatkozóan ugyanazoknak az értékeknek s eszményeknek megvalósítására való törekvés, a szellemi aspirációk közössége. Nemcsak annak tudata teszi a nemzetet nemzetté, hogy szellemi fejlődésének hagyományai közősek, nemcsak az, ami a nemzet *volt*, hanem annak a feladatnak tudata is, amivé lenni *akar*, azoknak a különyszerű értékeknek rendszere is, amelyeknek mint eszményeknek megvalósítását további történeti hivatásának érzi. A nemzet tehát elsősorban nem faji, hanem velejében értékközösség: nem biológiai., hanem szellemi princípium. Az tartozik

egy nemzethez, aki magát a nemzet történeti-szellemi közösségébe tartozónak érzi: akkor örül és szomorkodik, amikor az egész nemzet örvend vagy bánkódik; azt tartja *általában* jónak és rossznak, szépnek és rútnak, jogosnak és jogtalan-nak, amit rendszerint nemzeti közössége ilyennek érez. Zrínyi Petőfi, Gárdonyi, Herczeg stb. a magyar nemzet fiai, mert a magyar értékelésbeli, szellemi-történeti közösségbe tartozónak érzik magukat, magyar öntudatuk van, bár idegen fajból származnak is. A nemzethez tartozás ismertetőjegye nem objektív-faji, hanem szellemi: a hagyományos magyar szellemi közösségben való aktív részesség tudata.

Ebbe a tudatba éppen a nemzeti irodalom edzi bele a nemzet fiait. Minden irodalom a nemzeti szellem sarja. A nemzeti szellem pedig a nemzet értékelő állásfoglalásainak, hagyományainak, eszményeinek s ezeket megvalósítani törekvő munkájának századokon keresztül leszűrődött csapadéka, az ősök történeti műve. Egy nemzethez nemcsak az élők, de a rég elporladt apák is hozzátartoznak s az élőkkel együtt alkotják a nemzet titokzatos testének történetfeletti, halhatatlan egységét. És ezt a nemzedékek során keresztülhúzódo szellemi egységet tükrözi a nemzeti irodalom. Ez kapcsolja össze tudatosan az élőket a holtakkal: a nemzeti irodalmon keresztül a holtak lelkei a nemzet élő tagjainak lelkét formálják. Irodalmi műveltség nélkül az élőknek az ősökkel való szellemi kapcsolata és egysége megszakadna.

Az irodalom érezteti meg az élőkkel ahhoz a történeti sorsjegyzhez való tartozásukat, amelyet nemzetnek nevezünk. A nagy költők-írók műveiben s életében pillantjuk meg, mi a magyarság történeti hivatása, mit teljesítettünk eddig azokból a feladatokból, melyet magyar hivatásunk s emberi mivoltunk tőlünk megkövetelnek. A magyar irodalmi alkotásokból ismerik meg az egymást felváltó nemzedékek, milyen a magyar lélek? hogyan fejlődött? mik voltak örömei és fájdalmai? vágyai és törekvései? hogyan hatott vissza sorsára, a történeti válságokra? mik voltak az egyes korokban eszményei? milyen tulajdonságai tartották fenn a magyart, mint nemzetet és országot? *Az irodalmi műveltség a nemzeti önismeret iskolája.* Itt ismerjük meg a magyar lélek állandó

sajátságait: szabadságszeretetét, fejlett jogérzését, katonás szellemét, vitézségét, nyugodtan szemlélődő, józan látását, képgazdag fantáziáját, szónoki hajlamát, paraszti flegmáját és reális világfelfogását. Lehet-e jobban megéreztetni a magyar heroikus embereszményt, mint Toldi Miklóssal? jobban megélezni a serdülő nemzedék romantikus lelkével, mi a magyar bátorság, erő, vitézség, nyíltszívűség, jólelkűség és gyermeki szeretet? De ugyancsak az irodalom irányítja szemünket a magyar lélek negatív tulajdonságaira is, melyeket végzetes történeti sorsa, a sokszázados török-német elnyomás kifejlesztett benne: némi tunyaságára, üres kérdésre való hajlamára, melancholikus hangulatára, mely a cselekvés erejét csökkenti. Az irodalomból emelkednek tudatosabbá a magyar éghajlat, föld és tájak sajátos benyomásai, amelyek sugallják költőink képeit és hasonlatait, ezek gazdagságát és változatos hangskáláját. A magyar irodalmi műveltségnek gyümölcse: a magyar népszellem megérezése.

Az irodalom mutatja meg úgyszólván érzékelhető módon ennek a Keletről ideszakadt magyar népszellemnek művelődési útját is: hogyan tagolódott bele szervesen az európai szellemi közösségbe? hogyan bontakoztak ki a benne szunynyadó erők? mikép csiszolódtak hozzá a nyugati népek kultúrájához s váltak ennek cselekvő részeseivé? Homerost és Milont, Vergiliust és Dantét, Tassó-t és Aranyt, Shakespeare-t és Ibsent, Dickenst és Keményt, Goethét és Madáchot egy közös művelődési hagyomány eleven egységbe zárja a görögöktől kezdve a rómaiakon keresztül a mai európai irodalmakig. Mi magyarok is egyhamar ennek az európai irodalmi hagyománynak örökösei lettünk, amikor Kelettől elszakadtunk s testestül-lelkestül Nyugathoz csatlakoztunk. Még pedig nemcsak Szent Istvánval a kereszténységhez, hanem Mátyás királlyal a renaissance-hoz is. S azóta végigéltük Nyugatot minden szellemi hullámverését. Felszívtuk az olasz humanizmust, a német reformációt, a francia felvilágosodást, a klasszicizmus és romantizmus szellemét, valamennyit többé kevésbé magyar ízre és színre átformálva. Amikor a XVIII. század végén s a XIX. század elején irodalmunk újjászületik,

az antik formák mellett minden nagy nyugati nemzet szellemének illetését megérezzük s áthasonítjuk. Ennek a világirodalmi endozmózisnak tervét tudatosan Kazinczy hirdeti. S Nyugatnak ez a sokszínű szellemi sugara a mi nyelvünk és szellemünk prizmáján keresztülszűrődve, magyar színt ölt. Magyarok maradtunk, de európaiak, az európai kultúra lélekközösségének tagjai. Széchenyi az egész emberi nem érdekében akarja fölemelni faját. Petőfi nemcsak a magyar, de a világszabadságért harcol; Madách az egész emberi nem tragédiáját éli meg. Nem kozmopoliták, tüzes magyarok, de szolidárisak az egész emberiséggel, melynek szellemi tőkáját, a világirodalmat, új vonásokkal s színekkel gazdagítják. Egyetemes humanizmus és nemzeti érzés összhangban egyesül bennük: világirodalom és nemzeti irodalom összeölelkezik műveikben.

Ez is tanúsága annak, hogy a világirodalom nem egyes nemzeti irodalmak pusztá összege, hanem belső szellemi rokonságon alapuló folytonos kölcsönhatása, nagy szellemi aktushálózat, közös eleven életfolyamat, tagjaiban kölcsönösen egymásra ható szerves egész. Ha az egyes népek nem teremtenének nemzeti irodalmat, nem lenne világirodalom sem. Ha megcsökken a nemzeti jelleg és öntudat, az irodalom hanyatlása áll be, a vértelen és továbbfejlődésre képtelen impotens kozmopolitizmus. Csakis a nemzet életközössége az eleven irodalmi életformák történeti termőtalaja: célzatosan és mesterségesen nem lehet világirodalmat, mint ilyent, teremteni. Mindegyik nemzet többé-kevésbé megőrzi a maga szellemi stílusegységét, értékfelfogásának külön színezetét. A nemzet magát szellemileg különyszerűen építi ki, s éppen ezzel gyarapítja és gazdagítja az emberiségnek, mint egésznek kultúráját. Ami egy nemzet lelkét és értékrendszerét legjobban kifejezi s otthon a legértékesebb, éppen ez egyúttal a világban a nemzetfeletti érték is, amely mással nem pótolható. Ha fejlődik a nemzeti irodalom, ezzel fejlődik a világirodalom is. A nagy költők és írók egyben nemzetük tükörképei: népük szellemét szemlélhetjük bennük mintegy kicsinyített, de éleesebb formában. Platon a leggörögobb görög, Dante a legolaszabb olasz, Shakespeare

a legangolabb angol, Dosztojevszkij a legoroszbabb orosz, Arany János a legmagyarabb magyar. A magyar s a többi nemzet sajátzerű tulajdonságainak különbségét elsősorban a nemzeti irodalom, mint a magyar szellem története, érezteti meg ifjúságunkkal s mutatja meg neki azt a helyet, amelyet az emberiség szellemi térképén a magyarság géniusza szállott meg.

Egyesek szemében úgy tűnhetik fel az irodalmi műveltség, mint merőben történeti műveltség, természetlen *hisztorizmus*, mely a múlt anyagát csak azért gyűjti s a régi irodalom muzeális tárgyait csak azért mutogatja és csodálja, mert patinás, mert régi. Az irodalmi műveltség történeti szelleme azonban távol áll ettől az öncélú antiquárius gondolatától: itt a múlt ismerete szükségképi, termékeny és eleven, a *jelenbe* ható erő. A jelennek belső feltörő erői, vágyai és problémái ugyanis csak akkor öltenek plasztikus alakot, ha világosan látjuk azt a mögöttünk formálódott kultúrát, amelyből magunk is kinőttünk s amelynek új formákkal való gazdagítását és továbbfejlesztését hivatásunknak érezzük: a jelent feszítő hivatás is történeti hivatás. Csakis a múlt ismerete alapján tudjuk a magyar szellem történeti folytonosságát és egységét megőrizni az idők és nemzedékek szakadékai fölött. A magyar szellemet sok századon át bizonyos belső erők alakították: ezekkel való szellemi egységünket meg kell őriznünk, mert minden nemzedéknek, a mainak is, gyökerei a múltba nyúlnak s jómagunk is, a jelen fia, igazán és mélyen csak ebből vagyunk érthetők. Az irodalmi művelődésnek és nevelésnek éppen a múlt és a jelen között való állandó szellemi hídverés a legfőbb célja és értéke: a múlt ismeretének és a jelen alakításának termékeny konvergenciája. S ez annál jelentősebb, minél tudatosabb a nemzet fennmaradásának veszélye. A magyar szellem tragikus szenvedésekkel teljes, de eleddig a sors szeszélyeit legyűró múltjának belső látványként való megelevenedése az irodalmi műveltség gyümölcse: a magyar szellem lényegében ugyanaz maradt s mind mélyebben vált a fennmaradásért való folytonos küzdelemben. Az irodalomtól felmutatott történeti változásokból emeljük ki a magyar szellem történetfölötti, a múltban és a jelenben egy-

forma vonásait és lényegét: az irodalom kapcsolja össze a régi és az új nemzedékek lelkét. Az irodalom ébreszti fel minden nemzedékben a magyar azonosság élményét, a nemzeti öntudatot: ugyanannak az ezeréves nemzetnek fia, ugyanannak a műveltségnek részese. Így a történetiség nem pusztán a múlthoz való tapadás, hanem a jövőre vonatkozó nemzeti aspirációk erősítése is: a *felelősség* érzésének fölkeltése, annak megéreztetése és tudatossá tétele, hogy minden új nemzedék a fejlődés láncszeme, mely felelős a múlt vonalának a jövőbe való sikeres kihúzásáért. Örökösei vagyunk őseink szellemi kincseinek s rajtunk a sor ezeket nemcsak megőrizni, de tovább is fejleszteni.

Ily értelemben nincsen jövőbe feszülő művelődés, amely ne lenne történeti, mert a jövő helyes formálásának feltétele a múltnak mélyebb átélése és ismerete. Ezért helytelen az *irodalmi prezentizmus* jelszava: csak a «jelen» irodalmát ismerjük s az ifjúságot is csak a jelen irodalmába vezessük be. Világos azonban, hogy a jelen csak a múlt ismerete alapján tudjuk hatékonyan szolgálni. A magyar szellemnek történeti látása szükséges ahhoz, hogy feltáruljanak előttünk a nemzet szellemi arcának örök vonásai, érzelmei, sóvárgásai s eszményei: ekkor egyben *magunkra* is ráismerünk. Micsoda ma valami? – úgy tudjuk meg, ha nézzük, hogyan lett azzá, ami. A történeti ismeret a *jelen önismerete* is. *A magyar történeti tudat a magyar szellem anamnézise platóni értelemben.* Ezért fontos régi nemzeti klasszikusaink lelkes kultusza az iskolában és az életben, ha mindjárt a szellemükbe való behatolás a régi nyelv és forma kérgén át keményebb munkát ró is ifjúságunkra.

A nemzeti irodalmi műveltség legfőbb értéke: *magyar létünk és lényünk történeti folytonosságának és egységének megőrzése*, s így összekapcsolása azzal a szellemi talajjal, amelyből fakadhat csak fel az újnak, a jövőnek helyes alakítására képesítő teremtőerő. Az irodalmi műveltség nem kötöz mindenestül a holtakhoz, de megtanít ezek szemével is látni: így a lelket felszabadítja, a jelennek szükös látóhatárából kiemeli s a jövő távlatait is megnyitja. Eleven és termékeny feszültséget támaszt, amely a jelennek méhé-

ben kavargó erőket formálja. Ebben a múlt és a jelen közt húzócfő feszültségben rejlik az irodalmi műveltségnek szellemi dialektikája.

A nemzeti öntudat a magyar múlt szellemi közösségéhez való tartozás tudata. Ennek történeti fonalát akarják erőszakosan széttépni az elcsatolt területek kormányai, amikor az ott lakó magyar ifjúságot az uralkodó nemzet iskoláiba kényszerítik s a magyarnyelvű iskolákat minden eszközzel megszüntetik vagy megszűnésre kényszerítik. Mert ha az elszakított területek új magyar nemzedékei már román, tót, szerb iskolában nőnek fel s ezen nemzetek nyelvének, irodalmának, hősei történeti kultuszának szellemében cserepednek föl, akkor nincsen kellő és rendszeres alkalmuk a magyar történeti értékközösséget, a nemzeti öntudatfenntartó magyar irodalmi múltat megismerni s a nemzedékeket lelkileg összetartó magyar irodalom géniuszát megérezni, így a történeti-irodalmi öntudat nélkül felserdülő kisebbségi magyarságot a bekebelező államoknak könnyebben sikerül fokozatosan beolvasztani és megemészteni. Ha a nemzeti kisebbség irodalmi tudata és kultúrája beolvad a többség kultúrájába, elenyézik külön nemzetisége is. Ezért ragaszkodik görcsösen és a legnagyobb áldozatok árán is a kisebbség a maga iskolájához, mint nemzeti nyelvének és irodalmának, nemzeti műveltségének és történeti öntudatának továbbszármaztató eszközéhez. Az iskoláért, ezen keresztül a nemzeti műveltségért való küzdelem háttérében mindkét félen egyik legmélyebb emberi értékmeggyőződésnek, a nemzeti érzés misztikus történeti hatalmának ereje munkálkodik. Ezért nyúlik az összes nemzeti kisebbségi problémák és jogi harcok gyökere a kultúrpolitika talajába, mind az állam jellegét megadó uralkodó nemzet, mind a kisebbségi nemzetek szempontjából. A magyar nemzeti öntudat, az anyanemzettel való szellemi közösségérzés elhomályosítása, majd fokozatos kihalasztása a célja azoknak a szigorú rendszabályoknak is, melyek irodalmi-szellemi zárlatot rendelnek el a határokon: megtiltják a magyar anyaország irodalmi termékeinek az elcsatolt területekre való bevitelét. Ezért pusztították el a volt magyar iskolák könyvtárainak magyar irodalmi műveit

is. Tudva tudják, hogy a magyar nemzeti irodalom a magyar nemzeti öntudat legfőbb őre és fenntartója, az egymást felváltó magyar nemzedékek szellemi összekapcsolója.

IV.

Az irodalom az általános emberi és a nemzeti szellem megértése mellett — harmadszor — az *esztétikai művelődés és finomodás* legterjedelmesebb s legközvetlenebb területe. A költészet nyelvünket és stílusunkat csiszolja, gazdagítja, állandóan fölfrissíti. Lelkünket metaforáival megkapja, a mindennapi életből eszményi világba emeli, kombináló képzeletünket neveli. Egy-egy műfaj a léleknek különböző képességeit hozza mozgásba, még pedig a mese, eposz, regény a maga sokrétű eseményeivel s változatos hőseivel; a dráma lezűltségével, félelmet és részvétet keltő mozgalmasságával; a líra az érzelmek szubtilis kifejezésével és gazdagságával. Az irodalom odaadó olvasása nyomán önkénytelenül belegyakorlódunk abba, *hogyan formáljuk belső világunkat külső tárgyi világgá*: miképpen öntsük érzelmeinket gondolatokba s miképpen vetítsük ki szemléletesen gondolatainkat érzelmi melegséggel, azaz hogyan fejezzük ki magunkat hatékony módon? A költői művek a legalkalmasabbak arra, hogy megélessék velünk a szellemi és az érzéki világ érintkezését és kapcsolatát, a lélek mozgalmainak szemléletes képekben való tükröztetését. A költészet megkapó formáival lebilincseli a szellemet, közvetlenül megéretteti vele, mintegy irracionális módon belésugallja a szépséget. Ennek persze egy feltétele van: az olvasó kellően ráhangzó lélek legyen. Ha a megértő és értékelő fogékonyság, a kellő lelki érettség és homofónia hiányzik belőle, a legnagyobb klasszikusok sem mondhatnak neki semmit. Sok klasszikus mű felülmúlja az ifjú megértő erejét s ezért törpül a fiatalság szemében pusztán iskolai pedantéria szürke s unalmas tárgyává, amely a lelkekre csak rá van akasztva s olvasása nem tudja a mélyebb élményszerűség fokát elérni. Az irodalmi nevelésnek ebben áll a lélekformáló művészete: az elmélyülő olvasást megszerettetni, hajlamot teremteni arra, hogy a fiatal-

ság az irodalmi művek olvasását lelki szükségletévé, belső gazdagodásának és tisztulásának forrásává avassa. Ekkor az érdeklődés önként átmegy a műről az alkotóra, a költeményről a költőre. Éppen az irodalmi nevelés a legjobb tanúsága annak, hogy azok az igazi lélekművelő kultúrjavak, amelyek nem pusztán tárgyszerűek, hanem *személyes* vonatkozásuk van. Ezeket mélyebben átéljük, bensőbben magunkévá tesszük, ezek vérükké válnak: mi bennük vagyunk és ők mibennünk.